

1. Definities en beleid

In dit artikel nemen we het wettelijk kader en het valorisatiebeleid van de nationale organisaties onder de loep. Allereerst kijken we naar het begrip zelf. Is daar consensus over?

Valorisatie: veel definities

Er zijn verschillende definities van valorisatie in omloop. Ze variëren in het benadrukken van aspecten als economische activiteiten, samenwerking, relevantie, impact en kennisuitwisseling. Als we de vraag willen beantwoorden wat valorisatie precies is, hebben we een breed gedragen definitie nodig.

Maar omdat er zoveel ideeën zijn over wat valorisatie is of zou moeten zijn is dat nog niet zo eenvoudig. Eigenlijk is dat gek, omdat zowel het ministerie van OCW als de nationale wetenschappelijke organisaties VSNU, Vereniging Hogescholen (VH), NWO en KNAW het met elkaar eens lijken te zijn over wat valorisatie is. In essentie:

- valorisatie is een proces;
- valorisatie betreft maatschappelijke impact in brede zin, inclusief economische impact;
- valorisatie is mogelijk in alle disciplines;
- valorisatie heeft veel verschijningsvormen.

Alleen het ministerie van EZ definieert het anders, meer gericht op het bedrijfsleven.

De wet: verankering

Universiteiten, hogescholen en NWO- en KNAW-instituten hebben kennisoverdracht of valorisatie als taak. Voor de meeste organisaties is die taak wettelijk vastgelegd. Artikel 1.3 van de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek beschrijft de taken van de instellingen voor hoger onderwijs. Daarin staat over universiteiten en hogescholen:

1. Universiteiten zijn gericht op het verzorgen van wetenschappelijk onderwijs en het verrichten van wetenschappelijk onderzoek. In elk geval verzorgen zij initiële opleidingen in het wetenschappelijk onderwijs, verrichten zij wetenschappelijk onderzoek, voorzien zij in de opleiding tot wetenschappelijk onderzoeker of technologisch ontwerper en dragen zij kennis over ten behoeve van de maatschappij.
2. Levensbeschouwelijke universiteiten (...) dragen (...) kennis over ten behoeve van de maatschappij.
3. Hogescholen (...) dragen in elk geval kennis over ten behoeve van de maatschappij

In Artikel 3 van de Wet op de Nederlandse organisatie voor wetenschappelijk onderzoek staat als een van de taken van NWO: *De organisatie bevordert de overdracht van kennis van de resultaten van door haar geïnitieerd en gestimuleerd onderzoek ten behoeve van de maatschappij.* Dit betreft NWO als wetenschapsfinancier.

Voor wat betreft de taken van de NWO- en KNAW-instituten is er minder wettelijk bepaald. Desondanks formuleren beide organisaties wel ambities voor de instituten. Op de website van NWO staat dat instituten *Kennis ontwikkelen en delen en dat de instituten actief de samenwerking [zoeken] met private en maatschappelijke partijen.* KNAW meldt als ambitie *meer aandacht realiseren voor kennisbenutting in de eigen instituten.*

Ministerie van OCW: nadruk op proces en diversiteit

Voor de overheid is sinds 2009 de volgende definitie¹ leidend:

Kennisvalorisatie is het proces van waardecreatie uit kennis, door kennis geschikt en/of beschikbaar te maken voor economische en/of maatschappelijke benutting en te vertalen in (concurrerende) producten, diensten, processen en nieuwe bedrijvigheid.

Het ministerie van OCW heeft in de afgelopen jaren een kleine wijziging aangebracht: het woord *concurrerend* is geschrapt.

Volgens deze definitie is valorisatie een proces. Dit betekent dat valorisatie geen product is zoals een octrooi, ingezonden brief of behandelprotocol. Valorisatie bestaat uit activiteiten die te maken hebben met waardecreatie en het geschikt of beschikbaar maken van kennis: vertalen, toepassen of zich laten inspireren.

Een ander belangrijk aspect is interactie, contacten over en weer. Kennisinstellingen hebben partners nodig voor valorisatie, want voor gezamenlijke kennisproductie of voor het uitwisselen en delen van kennis zijn minstens twee partijen nodig. In een toelichting² op de definitie staat hierover:

Kennisvalorisatie is een complex en iteratief proces, waarbij interactie tussen kennisinstellingen en bedrijfsleven of maatschappelijke instellingen in alle fasen, ook in de kennisontwikkelingsfase, van belang is. Vandaar het gebruik van het begrip samenwerken in deze publicatie.

De definitie noemt economische of maatschappelijke benutting als doel van valorisatie. Er staat niet dat valorisatie tot inkomsten voor de universiteit moet leiden, of dat het alleen met of voor het bedrijfsleven is. Desondanks is dat waar de aandacht vaak naar uit gaat. Het maatschappelijke aspect van valorisatie blijkt in de praktijk voor velen tamelijk abstract en onduidelijk. In de Wetenschapsvisie 2025³ benadrukt de Minister van OCW dit aspect nogmaals: *Op deze plaats onderstrepen we nog eens onze brede opvatting van het begrip valorisatie. Die omvat niet alleen economische benutting van kennis, maar ook het benutten van*

kennis voor het oplossen van maatschappelijke vraagstukken of het bijdragen aan maatschappelijke discussies.

Is wetenschapscommunicatie onderdeel van valorisatie? De minister⁴ onderscheidt twee manieren van kennisoverdracht ten behoeve van de maatschappij: via wetenschapscommunicatie en via valorisatie. Het zijn dus twee verschillende manieren om invulling te geven aan de wettelijk voorgeschreven kerntaak van universiteiten van kennisoverdracht.

Ministerie van EZ: nadruk op belang voor bedrijfsleven

OCW is niet het enige ministerie dat zich met valorisatie bezighoudt, het is ook voor het ministerie van EZ een belangrijk onderwerp. Beide ministeries werken op dat terrein samen. Maar als het ministerie van EZ de leidende rol heeft, gaat het vaker over het bedrijfsleven, de kenniseconomie, het ondernemerschapsonderwijs of publiek-private samenwerking.

EZ staat volgens de eigen website (maart 2015) voor een uitstekend ondernemersklimaat en wil samenwerking stimuleren tussen onderzoekers en ondernemers . De nadruk op het belang van kennis voor het bedrijfsleven komt naar voren in het valorisatiebeleid van het ministerie van EZ. Of het nu gaat over het topsectorenbeleid of het valorisatieprogramma, het accent ligt op het stimuleren van samenwerking tussen kennisinstellingen en bedrijven, het overdragen van kennis en innovaties aan bedrijven en het stimuleren van de kenniseconomie. Het ministerie benadrukt daarmee een deelverzameling van valorisatieactiviteiten en -aspecten, namelijk die die voor het bedrijfsleven en het ondernemersklimaat van belang zijn.

Het is niet alleen EZ dat deze smalle definitie gebruikt, ook de staatssecretaris van OCW, Halbe Zijlstra, legde in het verleden de nadruk op ondernemerschap en economische aspecten. Hij gebruikte daarvoor de slogan “kennis, kunde, kassa.”

Opvallend genoeg verwijzen juist onderzoekers vaak naar deze beperkte definitie van valorisatieactiviteiten, ten koste van de brede definitie van OCW. Misschien is dat ook wel een reden voor de hierboven al aangehaalde passage in de Wetenschapsvisie 2025 (waarvan OCW eerste auteur is): *Op deze plaats onderstrepen we nog eens onze brede opvatting van het begrip valorisatie.*

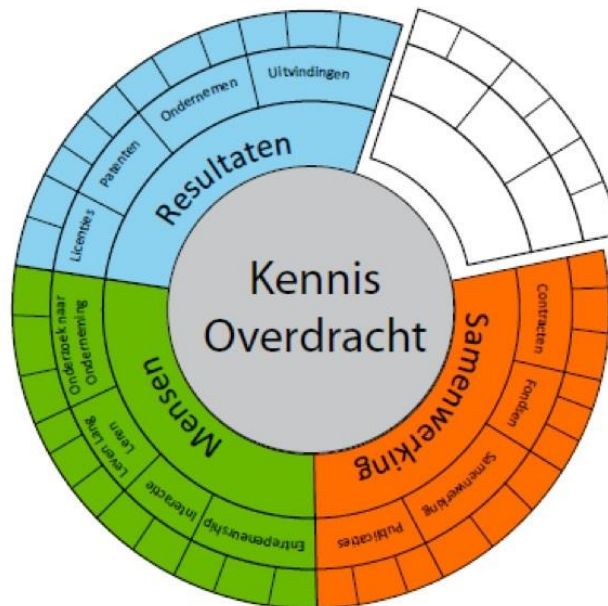
VSNU en Vereniging Hogescholen: indicatoren ontwikkelen

In 2012 zijn het ministerie van OCW en de koepels VSNU en VH overeengekomen dat de universiteiten en hogescholen indicatoren ontwikkelen voor valorisatie. Doel van deze indicatoren is om op het niveau van een individuele universiteit of hogeschool inzicht te bieden in valorisatie. Dit is besloten omdat het niet duidelijk was wat er gebeurde op het gebied van valorisatie, wat er onder wordt verstaan of wat er wordt gerealiseerd.

De organisaties hebben in 2013 een raamwerk (VSNU) en een werkset (VH) aangeboden aan het ministerie. Deze vormen een aanzet tot een samenhangende set valorisatie-indicatoren. De afspraak is dat beide koepels in de jaren daarna met de organisaties voor nadere invulling en specificering zorgen. In 2015 zou er een volledig uitgewerkte set indicatoren moeten zijn: een voor de universiteiten en een voor de hogescholen.

Hoewel het raamwerk en de werkset verschillen, zijn er ook overeenkomsten. Het belangrijkste is wel dat, in lijn ook met de definitie die OCW hanteert, valorisatie als proces wordt gezien. Valorisatie is niet alleen te monitoren via uitkomsten of resultaten, maar ook door procesparameters tijdens of zelfs voorafgaand aan onderzoek. Denk aan samenwerking met externe partners, financiering door derden of uitwisseling van personeel. Een andere gemeenschappelijk kenmerk is dat er flexibiliteit in de raamwerken zit. Beide organisaties melden dat het om een

keuzemenu gaat. Zij verwachten niet dat alle instellingen op alle indicatoren scoren, of dat alle indicatoren voor alle instellingen even relevant zijn.⁵

Gebaseerd op het model uit Finne et al, A Composite Indicator for Knowledge Transfer, European Commission's Expert Group on Knowledge Transfer Indicators.

Het is hierbij van belang om op te merken dat het gaat om indicatoren op het niveau van universiteit of hogeschool. Daarmee worden zaken afgedekt die op het niveau van de organisatie als geheel zijn georganiseerd, bijvoorbeeld personeelsbeleid of externe samenwerkingsverbanden. De verantwoordelijkheid daarvan ligt niet bij de onderzoeksgroepen. Het is de vraag of het optellen van alle relevante indicatoren voor projecten leidt tot een informatief en juist beeld van valorisatie op het niveau van een universiteit of hogeschool.

NWO: kennisbenutting

Wetenschapsfinancier NWO heeft een groot aantal programma's en regelingen voor de financiering van onderzoek. Denk aan Praktijkgericht Onderzoek SIA voor hogescholen, het Zwaartekracht programma voor vernieuwend en invloedrijk onderzoek door consortia van de beste onderzoekers tot investeringen in grote apparatuur en persoonsgebonden excellentiebeurzen.

Er zijn verschillende programma's die gericht zijn op valorisatie, zoals bijvoorbeeld Maatschappelijk Verantwoord Innoveren en programma's die gerelateerd zijn aan de Topsectoren. Daarnaast zijn er programma's die niet expliciet gericht zijn op het stimuleren van kennisbenutting, maar waar dat wel een van de criteria is. Meest in het oog springt het financieringsprogramma voor talentvolle en creatieve onderzoekers Vernieuwingsimpuls: Veni, Vidi en Vici.

NWO definieert kennisbenutting als een proces dat bevordert dat wetenschappelijke kennis buiten de wetenschappelijke wereld en door andere wetenschappelijke disciplines gebruikt wordt. Dit betekent dat NWO het gebruik van kennis binnen de wetenschap, maar buiten het eigen vakgebied, onder kennisbenutting schaaft. Daarmee is NWO de enige nationale organisatie die deze mogelijkheid expliciet benoemt.

NWO specificeert dat kennisbenutting vaak interactie vereist tussen de onderzoeker en de beoogde kennisgebruiker. Dit contact kan in alle fasen van het onderzoek plaatsvinden: van de formulering van de onderzoeksvraag tot en met de verspreiding van de resultaten. NWO wijst dus ook weer op het procesmatige karakter en benadrukt dat valorisatie niet alleen plaatsvindt na afronding van het onderzoek. NWO vraagt om in de aanvraag te beschrijven of potentiële gebruikers worden betrokken, en zo ja, hoe en wanneer. De verwachte maatschappelijke opbrengsten moeten ook worden genoemd.

De verschillende gebieden van NWO hebben allemaal een eigen toelichting op kennisbenutting. Omdat, zo stellen de verschillende gebieden, de specifieke invulling

van kennisbenutting immers afhankelijk is van de discipline.

SEP: maatschappelijke relevantie

Het Standaard Evaluatie Protocol beschrijft de manier waarop afdelingen of instituten van universiteiten en de NWO- en KNAW-instituten iedere zes jaar worden beoordeeld. Het gaat om een evaluatie achteraf van het onderzoek. Ieder zes jaar publiceren VSNU, NWO en KNAW een nieuw protocol. Het meest recente en actuele is het SEP 2015-2021.

Maatschappelijke relevantie staat al langer in het SEP, maar blijkt in de praktijk veel vragen op te roepen. Het SEP 2015-2021 is kort over maatschappelijke kwaliteit: het betreft de kwaliteit, schaal en relevantie van bijdragen voor specifieke economische, maatschappelijke of culturele doelgroepen, van adviesrapporten voor beleid, van bijdragen aan publieke debatten etc. Het protocol benadrukt dat het gaat om bijdragen aan gebieden die de onderzoekseenheid zelf als relevant ziet.

In het SEP 2015-2021 staat een tabel die duidelijk is geïnspireerd op een aantal KNAW-rapporten (zie onder). Deze tabel D1 noemt twee aspecten van kwaliteit: onderzoekskwaliteit en maatschappelijke relevantie. Deze twee aspecten komen overeen met twee van de drie criteria in het SEP. Voor elk van de aspecten staan er drie beoordelingsdimensies: producten, gebruik en erkenning. In de tabel staan enkele voorbeeldindicatoren.

In het SEP staat geen duidelijke definitie van valorisatie of maatschappelijke relevantie. Maar tussen de regels door valt te lezen dat de drie cruciale onderdelen van valorisatie ook hier gelden. Het procesmatige karakter komt naar voren in enkele voorbeeldindicatoren. In de toelichting en de voorbeelden verwijst het SEP zowel naar economisch gebruik, als maatschappelijk en zelfs cultureel. En met opzet vult

het SEP tabel D1 niet met een uitputtende lijst indicatoren; het verzoek is om eigen indicatoren passend bij het onderzoek te formuleren.

Het SEP vraagt ook om een narratief, een beschrijving van de maatschappelijke relevantie of impact van het onderzoek. De indicatoren uit tabel D1 kunnen het verhaal ondersteunen. Cruciaal is de vraag om te beschrijven hoe de onderzoeksgroep te werk is gegaan. De onderliggende gedachte bij deze vraag is dat impact of relevantie niet vanzelf ontstaat. Het kan lijken of het spontaan gebeurt (“toen werden we opeens gevraagd”), maar vaak staan er activiteiten of contacten aan de basis. Het schrijven van een narratief nodigt onderzoekers uit tot bewustwording: in hoeverre spelen onderzoekers misschien onbewust een actieve rol bij het realiseren van impact?

Valorisatie is breed, hoe beoordelen?

De consequentie van de brede definitie van valorisatie is groot. Het lijkt een uitgelezen kans voor onderzoekers om zelf te bepalen wat valorisatie is in hun discipline of instituut. Maar het leidt voornamelijk tot vragen, bij beoordelaars zowel als bij onderzoekers en groepen die worden beoordeeld.

Maar er zijn antwoorden. De eerste is dat met opzet geen of weinig indicatoren worden voorgeschreven in het voorstel van de VSNU, in de informatie over NWO VI of in het SEP. Telkens is er de expliciete uitnodiging om zelf aan te geven wat valorisatie is in een specifieke situatie. Men kan zelf de relevante indicatoren aangeven en daarbij naast kwantitatieve ook aan kwalitatieve indicatoren denken.

Daarbij komt dat er in Nederland verschillende projecten zijn geweest op het gebied van het beoordelen van valorisatie of maatschappelijke kwaliteit van onderzoek⁶. Zo heeft de KNAW een aantal rapporten geschreven over onderzoeksbeoordeling, die aan de basis staan van het huidige SEP. Ook deze rapporten bieden geen

uitputtende lijsten met indicatoren, noch korte lijsten met de enige juiste indicatoren. Ze geven wel een uitgebreide toelichting op maatschappelijke kwaliteit.

Het Nederlandse ERiC-project staat aan de basis van de KNAW-rapporten. De volledige naam van het ERiC-project is Evaluating Research in Context. Dat vat kernachtig samen waar het om gaat: het onderzoek beoordelen in de context waarin het wordt gedaan. Die context is breed: de discipline, de organisatie en de samenwerkingspartners. Het maakt namelijk uit of het om gaat om monodisciplinair of interdisciplinair onderzoek, om onderzoek aan een technische universiteit of een missiegeoriënteerd sociaalwetenschappelijk instituut, of om onderzoek met en voor wetenschappelijke peers of onderzoek in een consortium met maatschappelijke en bedrijfspartners.

De eerste vraag bij ERiC luidt dan ook: wat is de doelstelling van het onderzoek, wat is de context? Het antwoord op die vraag is leidend bij een evaluatie. Uit dat antwoord wordt duidelijk of wetenschappelijke artikelen alleen voldoende inzicht geven in kwaliteit, of dat bijvoorbeeld ook de wijze waarop maatschappelijke partners worden betrokken, een relevante indicator is.

KNAW: indicatoren voor specifieke gebieden

Als forum, geweten en stem van de wetenschap adviseert de KNAW over onderwerpen die van belang zijn voor de wetenschap in Nederland. Op het gebied van de beoordeling van onderzoek heeft de KNAW de afgelopen jaren drie rapporten gepubliceerd. Deze adviezen betreffen de ontwerpde en construerende disciplines (ofwel de technische wetenschappen), de geesteswetenschappen en de sociale wetenschappen. De aanleiding hiervoor was de behoefte aan meer specifieke, discipline-eigen kwaliteitscriteria in die disciplines. Elk advies bevat een kort voorstel voor beoordelingscriteria van het onderzoek.

Hoewel elk van de drie adviezen een ander schema voorstelt, zijn de overeenkomsten groot. Het uitgangspunt voor deze rapporten was nadrukkelijk niet om indicatoren voor valorisatie te ontwikkelen, maar om passende beoordelingscriteria voor wetenschappelijk onderzoek te formuleren. De conclusie van de academieleden is telkens: kwaliteit kent twee aspecten, wetenschappelijk en maatschappelijk.

De nadruk lijkt te liggen op het gebruik en de impact door externe doelgroepen en minder op het proces van samenwerken, vooral in de voorstellen voor de sociale en geesteswetenschappen. Maar nadere bestudering van de voorgestelde indicatoren laat zien dat indicatoren als samenwerking met maatschappelijke partners verstopt zitten in “producten voor externe doelgroepen” en “maatschappelijk gebruik van output”.

Ook deze rapporten zijn in lijn met de definitie van de overheid. De publicatie van disciplinaire rapporten benadrukt dat valorisatie in die disciplines mogelijk is, maar wel een specifieke invulling heeft. Het procesmatige karakter van valorisatie zit in twee van de drie adviezen wat verborgen, maar is wel aanwezig. De voorgestelde indicatoren suggereren een brede opvatting van valorisatie, economisch zowel als maatschappelijk.

Tot slot

De makkelijk te onthouden trits “kennis, kunde, kassa” die voormalig staatsecretaris Halbe Zijlstra gebruikte, weerklinkt nog in vele oren. Toch formuleert de overheid, met name het ministerie van OCW, valorisatie al een decennium lang als veel meer dan dat.

Het is economisch én maatschappelijk. Het is een (interactief) proces en géén lineaire hink-stap-sprong. Het past bij de eigen discipline.

De koepelorganisaties VH, VSNU, NWO en KNAW formuleren valorisatie, of kennisbenutting, of maatschappelijke relevantie allemaal wat anders. Maar in feite is de overeenkomst groot. Geen kennis, kunde, kassa, maar verschillende soorten impact, te bereiken via een proces, en op discipline-eigen manier. Met als consequentie dat onderzoekers zelf aangeven wat valorisatie is en wat relevante indicatoren zijn om het te beoordelen.

NOTEN

1. Nederland Ondernemend Innovatieland (2009). Van voornemens naar voorsprong: Kennis moet circuleren. Den Haag: Interdepartementale Programmadirectie Kennis en Innovatie.
2. Leonie van Drooge, Rens Vandeberg et al. Waardevol: Indicatoren voor Valorisatie. Den Haag, Rathenau Instituut, 2011.
3. Ministerie van OCW (2014). Wetenschapsvisie 2025. Den Haag: Ministerie OCW. P. 40
4. Minister van OCW (27 januari 2005). Valorisatie van onderzoek als taak van de universiteiten. Brief aan de voorzitters van de Colleges van Bestuur van de universiteiten. OWB/AI/04-57055
5. VSNU (2013): Een Raamwerk Valorisatie-indicatoren. Den Haag: VSNU
6. ERiC (2010) Handreiking Evaluatie van maatschappelijke relevantie van wetenschappelijk onderzoek Den Haag: Evaluating Research in Context. Zie ook: Leonie van Drooge, Rens Vandeberg et al (2011) Waardevol: Indicatoren voor Valorisatie. Den Haag, Rathenau Instituut.